

Слободан М. Миладиновић¹
Универзитет у Београду
Факултет организационих наука
Катедра за менаџмент људских ресурса
Београд (Србија)

УДК 323.15(497.1)(091)
Преједни научни рад
Примљен 31/12/2018
Измењен 05/02/2019
10/02/2019
Прихваћен 11/02/2019
doi: [10.5937/socpreg52-20066](https://doi.org/10.5937/socpreg52-20066)

СУПРОТСТАВЉЕНОСТ ЕТНИЧКИХ ИНТЕРЕСА КАО ЈЕДАН ОД КЉУЧНИХ УЗРОКА РАСПАДА ЈУГОСЛАВИЈЕ²: Уместо уводника

Сажетак: Југославија је створена 1918. године под именом Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца. Још пре њеног стварања се водила дискусија око тога да ли она треба да буде унитарна држава једног народа са три племена или федерација равноправних народа. У периоду између два рата држава је била унитарна да би по завршетку Другог светског рата постала федеративна република. По стварању заједничке државе постојала је стална супротстављеност између појединих народа и њихових политичких елита а посебно је било видно ривалство између Срба и Хрвата које је повремено ескалирало у отворене сукобе. Током времена су се национални односи компликовали. У послератном периоду је истраживањима утврђено високо присуство етничких стереотипија, дистанци и предрасуда. Било је више покушаја да се оне доведу у равнотежу, кроз стварање југословенске нације после шестојануарске диктатуре, преко заједнице равноправних народа и народности, после Другог светског рата, форсирања идеологије братства и јединства народа и народности па све до отвореног заговарања тезе о раздруживању и стварању независних националних држава. Коначни распад Југославије се може оценити пре као резултат етничких противречности него економске неразвијености.

Кључне речи: Југославија, национални односи, југословенство, идеологија, политичка елита

Увод

Југословенско друштво је током читавог свог трајања било обележено бројним унутрашњим противречностима. У време социјализма су, неретко, идеолошки оријентисани аутори јавно изговарали фразу: „шест република, пет народа, четири

¹ miladinovic@fon.bg.ac.rs

² Рад је резултат истраживања на пројекту ОИ 179074 „Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција”, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

религије, три језика, два писма и једна држава.“ Како стоје ствари, њу данас можемо посматрати као меру официјелно пожељног али не и реалног стања (Miladinović, 2005, str. 95-96). Ова флоскула сигурно није била мера колективног идентитета њених грађана. Те државе данас више нема, „републике су кренуле својим путем, народи и религије се завадили до крви, сваки покушај дијалога вођен је језиком глувих, мировни споразуми су потписивани нечитким рукописом, а заједничку државу смо одавно прежалили и заборавили“ (Miladinović, 2008, str. 7). Југославија се распала из много разлога. Међу њима, свакако, није занемарљива чињеница да се релативно мало људи осећало Југословенима.

Противречности са којима се ушло у заједничку државу, и са којима је она живела до краја свог постојања, су обликовале њене унутрашње кризе од њеног настанка и одржавале их до коначног распада. Њих је било заиста много и манифестовале су се на различитим пољима. У социолошком смислу се, као посебно релевантне, могу издвојити противречности које следе из:

1. различитог етничког и религијског састава становништва; 2. сукоба традиционалистичко-конзервирајућих и либерално-модернизацијских друштвених вредности; 3. економске неразвијености и недостатка рационалног привредног законодавства и 4. глобалне структуралне противречности произишле из социјалног састава становништва (Miladinović, 2008, str. 9-10).

Прве две које следе из нашег културно-историјског миљеа, и продукт су културноисторијских разлика и различитих традиција појединих етничких и религијских групација још увек представљају основ и потенцијално жариште будућих криза и сукоба. Последње две су продукт неадекватног привредног развоја, али се одражавају на целокупну друштвену структуру. На њихово обликовање су утицале многе погрешне политичке одлуке, најчешће националних политичких елита, које су, од тренутка до тренутка, могле бити резултат реализације партикуларних интереса центара моћи али, такође и не (довољно) промишљених, најбољих намера, о чему је, посебно за социјалистички период, детаљно писано у (Madžar, 1990; Čobeljčić, Rosić, 1990; Bilandžić, 1985).

Овом је могуће додати и низ других друштвених противречности, које или имају мањи социолошки значај или се могу решити социјалним и политичким консензусом те, стога, пре могу бити предмет правне, економске или политиколошке него социолошке анализе.

У овом раду ће бити дат осврт на развој идеје југословенства, стварање заједничке државе Јужних Словена и проблеме и противречности, везане за националне интересе политичких елита и њихов утицај на распад Југославије. Ради се о две супротстављене идеје. Једна је настала из противречности које следе из официјелног, унитаристичког, става оснивача заједничке државе да је Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца изграђено као заједничка држава једног народа састављеног од три племена, на бази чега је, касније, настала идеја југословенске нације. Насупрот овоме стајала је идеја да је реч о различитим народима који треба да имају своју самосталност унутар заједничке државе која би требало да буде федералног устројства. Наравно, постојала је и резервна варијанта да сваки народ треба да има своју државу.

Југославија – држава супротстављених етничких интереса

Југословенска држава је настала, с једне стране, као дугогодишња тежња дела интелектуалаца са простора јужнословенских земаља које су током XIX и почетка XX века највећим делом припадале Краљевини Србији, Аустроугарској монархији и Краљевини Црној Гори, а мањим делом Италији и Отоманској империји. С друге стране, она је резултат Великог рата и, у међувремену прокламованих, ратних циљева Краљевине Србије (Bataković, 2002, стр. 271-278). Без обзира на све турбуленције које је имала у међувремену, данас тешко можемо оспорити стано-виште да је „идеја о јужнословенском уједињењу, прво културном, а потом и по-литичком, била (је) племенита и прогресивна. На темељу те идеје је и настала заједничка држава Јужних Словена – Југославија. Сасвим је друга ствар како је та идеја реализована у државној пракси обе Југославије“ (Martinov, 2014, стр. 3). Коли-ко је развојни пут Југославије, од самог почетка њеног постојања, био оптерећен унутрашњим противречностима, везаним за јединство или различитост народа који су је стварали, говори и сама чињеница да је она, током свог постојања седам пута променила своје име³ (Milošević, 2000, стр. 97). Скоро свака од ових промена је уједно значила и промену државног устројства.

Иако је било у оптицају пуно варијанти око тога како уредити јужнословенске земље, 1. децембра 1918. је основна заједничка држава чији је почетни назив био Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца. Полазна идеја је била, толико понављан став, да се ради о једном народу са три племена или три имена. У одбрану ове тезе ишло се толико далеко да је њен службени језик назван српско-хрватско-словеначки (Bugarski, 2004, стр. 26). Чињеница је да таква формулација ни пре ни касније није била у јавној употреби, те да се овде ради, примарно, о идеолошким мотивима упо-требе ове фразе. Оно што је битно је да је, током свеукупног постојања заједничке државе, идеологија оивичена партикуларним интересима националних политич-ких елита имала значајан утицај на друштвени живот.

С обзиром да је заједничка држава направљена у овом облику, то наводи на по-мисао да је овде реч о ономе што Гаetano Моска (Mosca, 1939, стр. 70-71) назива „по-литичка формула“. Моска је тврдио да свака власт оправдава себе и своју политику одређеном идеологијом која се заснива на неком моралном или правном принци-пу, који може да се заснива или на натприродном или на појмовима који, иако се

³ Хронолошки, југословенска држава је променила следеће званичне називе:

1. децембра 1918. г. - Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца

15. јула 1920. г. - Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца

5. октобра 1929. г. - Краљевина Југославија

7. марта 1945. г. - Демократска Федеративна Југославија

29. новембра 1945. г. - Федеративна Народна Република Југославија

7. априла 1963. г. - Социјалистичка Федеративна Република Југославија

27. априла 1992. г. - Савезна Република Југославија. Овај назив се односио, по распаду СФРЈ, на заједничку државу Србије и Црне Горе и траје до 4. фебруара 2003. г. када последњи остатак Југославије узима званичан назив Државна заједница Србија и Црна Гора, која постоји до дефинитивног разлаза и проглашења независности Црне Горе после референдума о њеној самосталности, 21. маја 2006. год.

не слажу са чињеницама, изгледају рационално. Ради се о идеолошком производу тадашње владајуће елите која је, бар када је реч о Србији, уместо пута ка стварању заједничке државе свих Срба, изабрала пут ка заједничкој држави јужнословенских народа. Но, који год пут да су изабрали, морали су га идеолошки осмислити.

Ласвел и Каплан (Laswell & Kaplan, 1975, str. 116-133) развијају појам политичког мита као најопштије категорије којом се представљају основни политички симболи неког друштва. Њих двојица иду корак испред Моске и говоре о политичкој доктрини као ужем појму којим се формулишу очекивања и захтеви у вези са односима моћи и друштвеном праксом. Идеологија се овде појављује као политички мит чија је функција да заштити друштвени поредак и она обично формулише интересе политичке елите. Парадокс је да она тежи да буде универзална иако заступа само партикуларне интересе. У пракси се то своди на убеђивање целокупног друштва са намером да се утиче на његов систем вредности. У суштини Москин појам политичке формуле представља само део политичког мита, прецизније, оно што Ласвел и Каплан називају политичком доктрином. Реч је о основним претпоставкама на којима се неко друштво темељи. Ова два аутора користе и појам политичке формуле али под њим, за разлику од Моске подразумевају основне јавне законе друштва, операционализацију конкретних облика моћи, а политичка моћ обично добија смисла идентификација, захтева и надања моћних.

Да се, у случају Југославије, ради о политичкој идеологији, види се и из чињенице да се, за време монархије, на стварање заједничке државе гледало као на остварење вековних тежњи сличних народа. У каснијем периоду се сматрало да је реч о држави која није испунила почетна очекивања те да је, поново идеолошко, решење тога било увођење федеративне републике. Но, измена званичног става није утицала на то да се противречности смање (Perović, 2015, str. 3). Њих не треба тражити у идеологијама већ у реалном животу. У том смислу треба разумети Петрановићеву опаску да је идеја уједињења резултат конкретних социјалних околности које настају развојем нових друштвено-економских односа и распадом феудализма. На политичком нивоу реч је о слабљењу аустроугарске и османске империје, а на социјалном о јачању грађанске класе и њеним тежњама за економском и политичком самосталношћу (Petranović, 1988, str. 3), а на културолошком нивоу, реч је о историјској повезаности и етничкој сродности јужнословенских народа. Овome можемо додати да је, на конкретно-историјском нивоу она представљала ситуационо изнуђен резултат исхода Великог (Првог светског) рата.

Чак и најсродније народе у заједници могу да држе искључиво рационални интереси. Значај рационалног је добро схватао тадашњи министар трговине и индустрије Стојан Рибарац који је наглашавао да је политичко јединство сродних народа тешко одржати ако се међу њима појаве супротстављени економски интереси (Petranović, 1988, str. 30).

С обзиром на претходне историјске околности, од самог почетка је била видљива значајна разлика у степену економске и културне развијености појединих делова земље. Северозападни делови земље, аустроугарског наслеђа, били су значајно развијенији од остатка, али далеко испод нивоа централноевропских земаља. У њима је било евидентно присуство грађанске класе. У Србији, која је у међувремену била и ратом опустошена, само су Београд и Поморавље имали нешто

индустрије док су јужна, источна и западна Србија (изузев Бора и Лесковца) биле на нивоу занатства, ситне трговине, домаће радиности и пољопривреде. Делови који су били под Турском владавином (Македонија, Косово, Метохија и Санџак) су, у сваком погледу, заостајали (Petranović, 1988, стр. 39–40). Овакав однос снага неминовно указује на то да су економски интереси појединих делова земље морали бити супротстављени. Било какав покушај политичке и економске интеграције неравномерно развијених делова нове државе је био тежак задатак не само због разлика у степену економске развијености појединих регија већ и због културолошких разлика, разлика у језику и националном и религијском саставу. Ако узмемо у обзир чињеницу да је стварање Југославије, поред тежње делова националних интелектуалних елита, било и резултат ратних заслуга Србије и посебног ангажовања српске политичке елите, постаје разумљиво да ће се у развијенијим деловима појавити незадовољство новонасталом ситуацијом.

Подаци о националној структури речито говоре колико је ситуација, од самог почетка, била комплексна. Према подацима које наводи Петрановић, националну структуру Краљевине СХС су чинили Срби са 39%; Хрвати – 23,9%; Словенци – 8,5%; Муслимани – 6,3%; Македонци – 3,3%; Немци – 4,3%; Мађари – 3,9%; Албанци (Арнаути, Шиптари) – 4,0%; Румуни – 1,6%; Турци – 1,2%; Италијани – 0,1%); словенске мањине – 1,6%; остали – 0,3%. Словенци и Македонци су живели компактно на својим територијама, док су Срби и Хрвати били измешани. (Petranović, 1988, стр. 32). Наравно, подаци које Петрановић наводи су само оријентационог карактера, с обзиром да се није пописивала народност/националност већ само вероисповест и матерњи језик. Чини се да је пресудан значај за даљу судбину заједничке државе имала чињеница да су два најбројнија народа живела измешана на истој територији. Због тога је, од самог почетка било тешко утврдити унутрашње границе и организовати регионалну организацију на националним основама.

Југославија није напунила прву деценију свог постојања а народи који су ушли у њен састав су већ схватили међусобне разлике и загазили у националну нетрпељивост. Политички живот се претворио у место сукобљавања националних идеологија. Хрватска страна је јасно исказивала ставове да их српска страна омета у стварању националне државе док је српска теза била да су хрватске политичке групације непоуздани чинилац и да угрожавају државни поредак (Bataković, 2002, стр. 296). Кулминација ових оптужби се догодила 20. јуна 1928. године када је, пуцњима у скупштини, Пуниша Рачић убио хрватске посланике Стјепана и Павла Радића и Ђуру Басаричека. Краљ је на то одговорио суспендовањем парламента и Устава и увођењем личне (шестојануарске) диктатуре. Једна од уведених мера је била промена имена државе у Краљевина Југославија, која је пратила и проглашење јединствене југословенске нације (Petranović, 1988, стр. 295).

У овом периоду је постојала константна политичко-идеолошка борба на релацији један народ са три племена – југословенска нација. Прву тезу је заступала једна од најутицајнијих партија предратног периода – Српска радикална странка, чији је главни циљ био повезивање свих Срба у исту државу (Bakić, 2004, стр. 298–299). Другу тезу је промовисала Југословенска демократска странка која је настала окупљањем више политичких групација које су већ дуже време уназад, гајиле југословенски дух (Radojević, 1995, стр. 8). Ова странка је, током прве деценије

постојања, доживљавала више цепања, али је упркос томе сачувала своје идеолошко одређење старо готово пола века.

Идеја југословенства је у том моменту била доста стара, старија од Југословенске демократске странке. У дугом трајању је нормално и да се развију различита тумачења неке идеје. Разлике су долазиле од тога што је у њено обликовање било укључено мноштво различитих чинилаца, историјских, језичких, културних, етничких, религијских итд. Управо је та комплексност постала разлог због ког се чинила немогућим реализација југословенске националне идеје. Срби, Хрвати и Словенци су припадали различитим традицијама и политичким, културно-историјским и верским контекстима, различитим интересним и утицајним сферама. Једино што им је било заједничка карактеристика је да су 1918. год. били на периферији модернизацијских процеса који су обликовали цивилизацијски лик Европе и света (Roksandić, 2017, str. 33).

У заједничку државу их нису одвели исти мотиви. Хрвати и Словенци су у њу стигли путем самоопредељења а Срби путем међународног признавања граница Краљевине Србије из 1913. год. Сва три народа су, уласком у заједничку државу, стекла статус конститутивних народа. Међутим, у тој држави је било и припадника народа нејужнословенског порекла, али такође и јужнословенских групација које нису признате као конститутивни народи (Македонци). Не треба занемарити ни чињеницу да су се припадници ових народа у непосредној прошлости налазили на различитим странама у ратним сукобима. Овде пре свега треба имати у виду Велики рат, што је сигурно представљало извесно историјско оптерећење за оне који су се налазили на губитничким странама. То је, између осталих чинилаца, увелико доприносило да схватање југословенства непрестано буде између „искуства (за)мишљеног и (не)оствареног у повијесно отвореним јужнословенским националноинтеграцијским и модернизацијским процесима“ (Roksandić, 2017, str. 37). Народи који су направили краљевину су у њу ушли са својим надама и очекивањима. Историјске околности су учиниле да све стране, у мањој или већој мери, остану изневерених очекивања.

Корен идеје заједничке државе јужних Словна датира са настанком Илирског покрета у Хрватској, тридесетих година XIX века. Најистакнутији међу његовим инспираторима је био Људевит Гај. Реч је о правом националном покрету у којем је почео да се развија хрватски национални идентитет али са њим и идеја о сродности Хрвата са осталим јужнословенским народима. У назнакама се види и могућност стварања заједничке државе с њима као ситуационо изнуђено решење с обзиром да Хрвати никад нису, као народ, имали самосталност. Дакле, овде је реч само о појави идеје југословенства, али не и о идеји уједињавања са осталим јужним Словенима, с обзиром да Словенци и Срби нису хтели да прихвате илирско име.

Хрватски интелектуалци и политичари су кроз читав XIX век елаборирали идеју хрватске државности. Међу њима је најрадикалнији био Анте Старчевић који се залагао за идеју о независној хрватској држави, прецизније држави хрватског народа, у којој би само Хрвати имали политичка права. У оптицају су биле и идеје о самосталној држави, односно држави Хрвата унутар Аустроугарске. У том периоду, најизразитији заступник југословенства код Хрвата је био бискуп Јосип Јурај Штросмајер са идејом о заједничкој држави јужних Словена, која би требало да се

заснива на федеративном принципу (Rudolf, Čobanov, 2009, str. 289). Упркос томе што је, у његовој визури, југословенска идеја је већ представљала обликован политички концепт, који је подразумевао прво културно уједињење, па так онда политичко, он је, ипак, заступао клерикални став који се, у коначном, највише интересовао за позицију Хрвата, католика и католичке цркве. У каснијем периоду, од почетка XX века, почело је да јача антиклерикално схватање. Један од представника такве мисли је био и Јован Скерлић, српски књижевник и интелектуалац који је сматрао да се јединство српског и хрватског народа може остварити једино на бази слабљења верских разлика. По његовим речима, народно јединство је могуће постићи само на основу верске равнодушности, што значи да југословенска идеја „мора бити антиклерикална или је неће бити“ (Ekmečić, 1973, str. 117).

Скерлићева далековидост је овим ставом дошла до пуног изражаја, с обзиром да је даљи ток догађаја показао пуну инкомпатибилност различитих верских заједница, нарочито великих, на југословенском простору. Сукоби Срба и Хрвата су, у кризним временима, добијали управо верску димензију. Други светски рат је, у значајној мери, на хрватском терену имао форму верског рата православног и католичког живља. Каснији ратни сукоби су такође имали исту форму. Сукоби у Босни и Херцеговини су имали још замршенију верску форму, јер су у њих били укључени и припадници исламске вероисповести.

Србија је у XIX веку већ градила самосталну државу тако да се није бавила питањем заједнице са осталим Јужним Словенима већ питањем обједињавања свих Срба у једну државу. На културно-идеолошком нивоу су највећу улогу у формирању српске националне свести одиграли радови Вука Караџића и Илије Гарашанина. Хрватски одговор на овакво становиште била је идеја Анте Старчевића о Великој Хрватској, која би требало да се простира целокупним јужнословенским простором. Тек са свргавањем владарске династије Обреновића и доласком Карађорђевића почиње и у Србији да се размишља о уједињењу Словенаца и Хрвата са Великом Србијом (Rudolf, Čobanov, 2009, str. 288–289).

Тек када је постало очигледно да Аустроугарска губи Велики рат, почеле су отворено да се заговарају идеје о уједињењу у заједничку државу јужних Словена. Но, остало је отворено питање места Хрватске у новом државном оквиру. Док се државност Хрватске обликовала у оквирима Хабзбуршке монархије, Србија је већ била међународно призната држава створена у устанцима против Отоманске власти. На почетку XX века, циљ Србије је био ослобађање свих крајева у којима живи српско становништво и њихово повезивање у јединствену српску државу. Ово се примарно односило на Македонију и неослобођене делове Турске, док се о положају Срба у Аустроугарској, због политичких тензија, није отворено говорило све до почетка Првог светског рата. До тад, идеја заједничке државе јужних Словена није била у оптицају. Изузетак је била само Самостална радикална странка која је имала у свој програм уграђен, прилично неодређен, став о неговању југословенске заједнице (Vajagić, 2016). Тек 1913. године се први пут чује став о ослобађању Срба који живе преко Саве, Дунава и Дрине (Kazimirović, 1995, str. 32).

Први званични српски документ у којем се спомиње ослобађање и уједињавање свих Срба, Хрвата и Словенаца је Декларација Краљевске владе од 7. децембра 1914. године (Нишка декларација) коју је на предлог владе усвојила Народна скупштина

на (Petranović, Zečević, 1985, str. 37). Следећи по значају за тадашњу Србију документ је Крфска декларација од 7/20. јула 1917. године која дефинише национални идентитет будуће заједничке државе на следећи начин: „представници Срба, Хрвата и Словенаца поново и најодсудније наглашавају, да је овај наш троимени народ један исти по крви, по језику говорном и писаном, по осећајима свога јединства, по континуитету и целини територије, на којој неподвојено живи, и по заједничким животним интересима свога националног опстанка и свестраног развитка свога моралног и материјалног живота“ (Petranović, Zečević, 1985, str. 66). Из овог се види да је прихваћен унитарни концепт нове државе. Поставља се питање да ли је ово непромишљени чин свих заинтересованих страна или добра воља да се створи јединствена нација – држава која ће моћи да представља значајан фактор у нестабилним временима. Чини се да се на ово питање може дати само вредносно утемељен одговор. Каснији ток догађаја је и једну и другу идеју чинио, у исто време, и могућом и немогућом.

Дакле, заједнички интерес српских и хрватских политичких елита је, од самог настанка југословенске идеје, постојао само у грубим контурама. У свему осталом, они су се разилазили. То је, попут злог усуда, пратило заједничку државу све време њеног постојања. Кључни проблем је било питање државног уређења и регулисања статуса конститутивних, али и осталих, народа унутар заједничке државе. Другим речима, питање се сводило на то да ли се ради о једном народу са три племена или о три сродна народа и како уредити њихове међусобне односе. Свака страна је, за себе, имала различите одговоре на ова питања.

Оно што је, на дуги рок, обележило функционисање заједничке државе је противречност интереса и циљева два конститутивна народа Срба и Хрвата (Stojanović, 2017, str. 8). Једно од суштинских питања, у вези са овим, сводило се на проблем државног уређења. Реч је о чињеници да се битка око будућег уређења водила између два међусобно искључива погледа: српског који је будућност видео у унитарној држави и хрватског, који је давао предност федерацији равноправних народа. Ово је пратило и питање међусобног разграничења, које је представљало посебно болно место, с обзиром на просторно-етничку измешаност Срба и Хрвата на територији коју је до тада држала Аустроугарска монархија. Једини недвосмислено заједнички интерес српске и хрватске стране био је ослобађање од туђе власти.

Питање артикулације националних интереса је пратило Југославију кроз читаву њену историју. После скупштинског атентата 1928. године извршена је територијална реорганизација Југославије. У октобру 1929. године су формиране бановине као административне јединице. Формирањем бановина су разбијене историјске целине. Тако је Србија подељена на пет бановина: Дунавску, Моравску, Вардарску, Дринску и Зетску. Хрвати су подељени на две бановине (Савску и Приморску). Циљ овога је био да се обезбеди насилна југословенска унификација. Очекивања су била да ће се, раздвајањем Хрвата, лакше контролисати хрватски национални покрет а раздвајањем Срба створити основ за спровођење политике интегралног југословенства. При том је забрањена употреба свих националних симбола (Petranović, 1988, str. 190-191). Но, тиме је постигнут контраефекат. Последица тога је да национални отпор, у наредном периоду, јача.

Резултат тога је да је 1938. године, у склопу договора око формирања владе Цветковић-Мачек, била створена Бановина Хрватске, спајањем Савске и Приморске бановине, која је обухватала не само територије настањене претежно Хрватима већ и део некадашњих аустроугарских територија на којима су већи део становништва чинили Срби. Практично, ово је била највећа бановина и циљ њеног обликовања је, између осталог, био да умири хрватске националне вође који су покушавали да изврше интернационализацију хрватског питања и да направе Велику Хрватску у оквирима Југославије. Влада је углавном попуштала ради очувања лажног мира и смањивања међунационалних напетости. Несређеност националних односа се огледала и кроз бројне медијске кампање и покушаје да се уведу економске мере против Србије, чему су се противили хрватски привредници с аргументом да им се то не исплати (Vuković, 2012, стр. 247-248), што је био доказ да су се политичке елите међусобно супротстављале користећи медијску пропаганду и лажне аргументе, не би ли задовољиле личне аспирације.

Бесмисленост тезе о економској експлоатацији на националној основи се види и кроз чињенице да је 1918-1938 у Југославији подигнуто 2193 фабрике. Од тога „у Словенији 403 фабрике, у Хрватској и Славонији 635, Далмацији 97, Босни и Херцеговини 129, Војводини без Срема 390, Србији 428, Македонији 99, Црној Гори 12 (Petranović, 1988, стр. 69)“. Из података се види да је највећи развој био у крајевима који су још пре уједињења били најразвијенији – север и северозапад а у Србији то су били Београд, Земун и Панчево.

Почетак Другог светског рата је обележен стварањем националних марионетских окупационих режима. Истовремено се водио ослободилачки и грађански рат. Сукоби два кључна народа су били обележени концентрационим логорима и великим ратним злочинима, принудном националном и верском асимилацијом. Такозвана Независна Држава Хрватска је, с једне стране, била марионетска држава под покровитељством окупационих власти а с друге стране је представљала покушај стварања самосталне хрватске државе и присвајања нових територија.

На другом Заседању АВНОЈ-а (29. новембар 1943.) Југославија се утемељује као држава на федералним принципима, који би требало да обезбеде пуну равноправност свих југословенских народа и националних мањина. У почетном периоду је федерација била централизована, међутим, са првом променом устава (1963) неке њене функције преносе се у надлежност република. На Брионском пленуму (1966) вођењу кадровске политике, пре свега избор функционера средњег и вишег ранга, спушта се са савезних на републичке и покрајинске политичке елите. Започети процеси се финализирају доношењем уставних амандмана (1971) и трећег устава (1974).

Ово покреће процес конфедерализације савезне државе, али и Републике Србије, укидањем њених надлежности над покрајинама у којима су велики део становништва чинили припадници разних националних мањина. Све ово чини подстицај да национализам, за мање од две деценије, стекне упориште у званичним политичким структурама које су, готово у потпуности, постале национално подвојене (Miladinović, 2009). Само неколико година после распада Југославије, националне елите су већ узеле пуну контролу над дешавањима у земљи. Осамдесете године су већ биле отворено обележене сукобима националних елита

и њихових идеологија. Једна од омиљених аргументација националиста је у то време, слично као и у периоду између два рата, била, тешко доказива, теза о националној неравноправности и експлоатацији сопствене нације од стране друге/других нације/а (Madžar, 1996). С обзиром да је у социјалистичком периоду, из идеолошких разлога, строго вођено рачуна о равномерној националној заступљености у свим структурама власти, то ове аргументације нису могле директно да се докажу. С друге стране, није много учињено на разбијању националних предрасуда, и етничких стереотипија и дистанци. Суштина проблема је у томе да су владајуће елите почеле да стављају у први план националне сукобе, како би избегли социјалне сукобе и постављање питања њиховог друштвеног учинка (Surčulija, 2011, str 111).

Већи број истраживања је већ у то време показао да су патријархализам и ауторитаризам, у садејству са нестабилном политичком и економском ситуацијом, у значајној мери потпомогли ескалацију национализма (Lazić, 1994; Golubović et al, 1995; Mihailović, 1990). Једна од првих његових манифестација је била отварање сукоба, посебно око питања унутрашњих, националних, граница. Систем је до те мере био урушен да су почеле да се стварају нове политичке странке које су, углавном, настајале као нелегалне творевине (Pavlović, 1990; Sinković, 1990; Drašković et al., 1990; Đurić, Munjin, Španović, 1990; Radulović i Spaić, 1991). Већина њих је имала национални предзнак. Социолошка и социо-психолошка истраживања су утврдила да су на међунационални рат подстицале националистички обојене политичке елите којима је циљ био стицање или одржавање власти (Golubović, 1995, str. 225; Kuzmanović, 1995; Katunarić, 1991).

Истраживања националне везаности и етничких дистанци су се спроводила још од шездесетих година, али у почетку нису давала загрињавајуће резултате, што је, у извесној мери било условљено важећом идеолошком климом братства и јединства. Чак су и у истраживањима рађеним у време када национална еуфорија почиње да доживљава врхунац, знатан број грађана нацију не доживљава као адекватан оквир за идентификацију (Ваћевић, 1990, str. 149-253). Половином осамдесетих је уочена релативно слаба национална везаност код младих (55,7% изражава слабу или никакву националну везаност), који управо представљају најзначајнији део војног контингента и који су имали улогу „топовског меса“ у сукобима деведесетих. Највећа је била код косовских Албанаца, око четири петине, а најмања у Босни и Херцеговини, око трећине популације. Чак и код оних који су се национално изјашњавали је била, мање-више, присутна релативно висока југословенска преференција (код 42.1% Срба, 25.5% Хрвата, али само код 2.7% Албанаца, код осталих мањинских народа збирно 39.9% итд.) (Flere, 1986).

Закључак

Национализам који је избио око распада Југославије био је продукт друштвено-историјских дешавања. Нека од ранијих истраживања етничких односа сугеришу да један од његових главних узрока треба тражити у поступцима политичких елита који су фаворизовали национално питање и давали му медијски публицитет (Pantić, 1967; Milić, 1972). Из овога следи да има основа да су елите један од значајнијих

чинилаца који су довели осећање националне везаности и међунационалне супротстављености до тачке усијања.

Најчешће би се распад неке државе правдао економским разлозима. Интересантна је тврдња Глигорова који сматра да у случају Југославије то не би био адекватан одговор. Кључни узрок распада, према мишљењу овог аутора, није у покушају да се промени облик економског уређења, да се напусти социјализам, тј. командно-планска привреда и уђе у неки облик тржишне привреде. Основни разлог је у чињеници да је реч о етнички мешовитој држави у којој су идеје независне државе биле историјски дубоко укоренење у стратегији политичких елита два доминантна народа – Срба и Хрвата. Ова тенденција је имала већу покретачку снагу од нестабилног економског контекста (Gligorov, 2014, 225-259).

Очекивања са којима се ушло у заједничку државу, али и она са којима се касније улазило у поједине развојне фазе се врло често нису испуњавала. Чињеница која је пратила етнички хетероген састав становништва је да неке од њених нација никад нису имале националну независност тако да се нису, ни у саставу Југославије, одрицале тог циља. За друге је Југославија представљала оптимално решење сопственог националног питања, док је за треће била само нужно решење. Због различитих политичко-историјских оквира у којима су у ранијем периоду живели Јужни Словени, у колективном памћењу су најјачи утисак остављала на „анимозитете, насиље и незадовољство“ (Gligorov, 2014, str. 222). То значи да је распад Југославије, с једне стране, продукт различитих националних стратегија, националних политичких елита а, с друге стране, специфичне структуре друштвене моћи која је, највећим делом, била концентрисана у врху владајуће партије подељене по националном основу. То је био подстицај за стварање национално усмерених странака које су своју политичку реторику заснивале на буђењу идеолошке свести о националној дискриминацији на штету сопствене нације.

Очекивано, све ово су пратиле и међунационалне оптужбе и спорења. Прилично нестабилна економска ситуација се, у међусобним трвењима објашњавала политичким аргументима, који су мање више били неосновани. Трагично финале које је уследило је био грађански рат обележен националним и религијским елементом, који је, у крајњој линији, био рат вођен између Срба и Хрвата а у који су се укључили и Муслимани, за прераспodelу територија. У овом сукобу је дефинитивно, са историјске сцене нестала Југославија. Остала је само у окрњеном облику и под именом Савезна република Југославија, која је трајала до 2003. године.

Slobodan M. Miladinović¹
University of Belgrade
Faculty of Organizational Sciences
Department of Human Resource Management
Belgrade (Serbia)

THE OPPOSITION OF ETHNIC INTERESTS AS ONE OF THE KEY CAUSES OF YUGOSLAV STATE DISINTEGRATION²: Instead of the Editorial

(Translation In Extenso)

Abstract: Yugoslavia was created in 1918 under the name of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. Prior to its creation, there were discussions on whether it should be a unitary state of one nation with three tribes or a federation of equal peoples. In the period between the two wars, the state was unitary, becoming a federal republic after the end of the Second World War. After the creation of the common state, there was a continuing conflict between individual peoples and their political elites, and there was visible rivalry between Serbs and Croats, in particular, that occasionally escalated into open conflicts. Over time, national relations grew increasingly complicated. In the post-war period, research found a high presence of ethnic stereotypes, distances and prejudices. There were multiple attempts to bring them into balance, by means of establishing the Yugoslav nation after the 6 January Dictatorship, then the community of equal peoples and nationalities, after the Second World War, forcing the ideology of fraternity and the unity of nations and nationalities, and finally openly advocating the thesis on the disintegration and the creation of independent national states. The final disintegration of Yugoslavia can be assessed as a result of ethnic conflicts rather than of economic underdevelopment.

Keywords: Yugoslavia, national relations, Yugoslavism, ideology, political elite

Introduction

The Yugoslav society was marked by numerous internal contradictions over the course of its existence. In times of socialism, ideologically-oriented authors often publicly pronounced the phrase “six republics, five nations, four religions, three languages, two alphabets and one state.” By the way things are, today we can consider this as a measure of officially de-

¹ miladinovic@fon.bg.ac.rs

² The paper is the result of research on the project OI 179074 “Tradition, modernization and national identity in Serbia and the Balkans in the process of Eurointegrations”, financed by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia

sirable but not realistic conditions (Miladinović, 2005, pp. 95-96). This phrase was certainly not a measure of the collective identity of its citizens. This state no longer exists today, “the republics took their own paths, the peoples and religions were drawn into a bloody dispute, every attempt at dialogue was conducted in the language of the deaf, peace agreements were signed in an illegible handwriting, and we have long mourned and forgotten the common state” (Miladinović, 2008, p. 7). Yugoslavia fell apart for many reasons. Among these reasons, of course, it is not negligible that relatively few people felt as Yugoslavs.

The controversies that entered the common state, with which it lived until the end of its existence, shaped its internal crises since the creation and prolonged them until the final breakdown. They were really numerous, and they were manifested in different fields. In a sociological sense, the following contradictions can be singled out as particularly relevant:

1. the diverse ethnic and religious composition of the population; 2. the conflict of traditionalist-conservative and liberal-modernizing social values; 3. economic underdevelopment and the lack of rational economic legislation and 4. global structural contradictions arising from the social composition of the population (Miladinović, 2008, pp. 9-10).

The first two that follow from our cultural and historical milieu, and represent products of cultural-historical differences and the different traditions of certain ethnic and religious groups, are still the basis and potential focus of future crises and conflicts. The last two are products of an inadequate economic development, but they reflect on the overall social structure. Many erroneous political decisions, mostly made by national political elites, influenced their formation, which from one moment to the next could represent the result of the realization of particular interests of the centers of power, but also of not (well enough) thought-out best intentions, which was discussed in detail in (Madžar, 1990; Čobeljić, Rosić, 1990; Bilandžić, 1985) especially for the socialist period.

It is also possible to add a number of other social contradictions, which either have a lesser sociological significance or can be solved by a social and political consensus, and therefore may be subject to a legal, economic or political rather than a sociological analysis.

This paper will provide an overview of the development of the idea of Yugoslavism, the creation of a common state of the South Slavs and the problems and contradictions related to the national interests of political elites and their influence on the disintegration of Yugoslavia. These are two opposing ideas. One emerged from the contradictions resulting from the official unitarist attitude of the founders of the common state that the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes should be built as a common state of one nation composed of three tribes, based on which the idea of the Yugoslav nation later emerged. As its contrast, there was the idea that there were different nations that should have their own autonomies within the common state which should be federally organized. Of course, there was also a backup variant that every nation should have its own state.

Yugoslavia - a state of opposing ethnic interests

The Yugoslav state was founded, on the one hand, as a long-standing aspiration of certain intellectuals from the territory of South Slavic lands, which mostly belonged to the Kingdom of Serbia, the Austro-Hungarian Monarchy and the Kingdom of Montenegro, and to a lesser extent to Italy and the Ottoman Empire in the nineteenth and early

twentieth centuries. On the other hand, it was the result of the Great War and the war aims of the Kingdom of Serbia proclaimed in the meantime (Bataković, 2002, pp. 271-278). Regardless of all the turbulences that happened later, today we can hardly deny the view that "the idea of South Slavic unity, first of all cultural, and then political, was noble and progressive. Based on this idea, a common state of the South Slavs – Yugoslavia, was formed. It is completely another matter how this idea was realized in the state practice of both Yugoslavias" (Martinov, 2014, p. 3). That the development path of Yugoslavia was burdened with internal contradictions related to the unity or diversity of the peoples who created it, ever since its origin, is testified by the very fact that, during its existence, it changed its name seven times³ (Milošević 2000, p. 97). Almost all of these changes also meant a change in the state structure.

Although there were many solutions on how to organize the South Slavic countries, on December 1, 1918, the common state, whose initial name was the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (Kraljevstvo), was founded. The starting point was the often-proclaimed idea that this was a single nation with three tribes or three names. In defending this thesis, things went so far that its official language was called Serbo-Croatian-Slovenian (Bugarski, 2004, p. 26). The fact is that such a formulation was not publicly used before or after, and that there were primarily ideological motives for the use of this phrase. What is important is that, during the overall existence of the common state, the ideology of particular interests of national political elites had a significant impact on social life.

The fact that the common state was made in this form suggests that this is what Gaetano Mosca (Mosca, 1939, pp. 70-71) called a "political formula". Mosca argued that every authority justifies itself and its policy with a certain ideology founded on a moral or legal principle that can be based either on the supernatural or on notions that look rational, although they do not agree with the facts. It was an ideological product of the then ruling elite, which, at least in Serbia, instead of creating a common state of all Serbs, chose the path to a common state of the South Slavic peoples. But, whatever path they chose, they had to find an ideological base for it.

Laswell and Kaplan (Laswell & Kaplan 1975, pp. 116-133) developed the notion of political myth as the most general category that represents the basic political symbols of a society. The two of them went a step ahead of Mosca and spoke of political doctrine as the narrower term that formulates expectations and demands in relation to power rela-

³ Chronologically, Yugoslav state has changed the following official names:

1 December 1918 - Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (Kraljevstvo)

15 July 1920 - Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (Kraljevina)

5 October 1929 - Kingdom of Yugoslavia

7 March 1945 - Democratic Federal Yugoslavia

29 November 1945 - Federal People's Republic of Yugoslavia

7 April 1963 - Socialist Federal Republic of Yugoslavia

27 April 1992 - Federal Republic of Yugoslavia. This name, after the disintegration of the SFRY, referred to the common state of Serbia and Montenegro and lasted until 4 February 2003 when the last remaining part of Yugoslavia took the official name of the State Union of Serbia and Montenegro, which existed until the definitive dissolution and proclamation of independence of Republic of Montenegro after the referendum on May 21, 2006.

tions and social practices. Ideology appears here as a political myth whose function is to protect the social order and it usually forms the interests of the political elite. The paradox is that it strives to be universal, though it only represents particular interests. In practice, this is reduced to persuading the whole society with the intention of influencing its system of values. In essence, Mosca's notion of political formula is only part of the political myth, more precisely, what Laswell and Kaplan call political doctrine. These are the basic assumptions upon which a society is based. These two authors use the notion of a political formula, but underneath it, unlike Mosca, imply the basic public laws of society, the operationalization of concrete forms of power, and political power usually acquires the meaning of identification, demands and hopes of the powerful.

That, in the case of Yugoslavia, this was political ideology can be seen from the fact that, during the monarchy, the creation of a common state was regarded as a realization of the long-lasting aspirations of similar nations. In the later period, it was considered to be a state that did not fulfill the initial expectations, and that, ideologically, the solution was to establish a federal republic. However, the change in the official attitude did not affect the reduction of oppositions (Perović, 2015, p. 3). They should not be sought in ideologies, but in real life. Petranović's remark that the idea of unification was the result of concrete social circumstances that arose from the development of new socio-economic relations and the collapse of feudalism should be understood in this sense. At the political level, this was the weakening of the Austro-Hungarian and Ottoman empires, at the social level, it was the issue of strengthening the civic class and its aspirations for economic and political autonomy (Petranović, 1988, p. 3), and at the cultural level, it was a matter of historical connection and ethnicity of the South Slavic peoples. We can add to this that at the concrete historical level, it represented a situational outcome of the Great (First World) War.

Even the most similar peoples can remain in a union due to exclusively rational interests. The significance of the rational was well-understood by Stojan Ribarac, Minister of Trade and Industry, who emphasized that the political unity of allied peoples is difficult to maintain if there are conflicting economic interests among them (Petranović, 1988, p. 30).

Considering the prior historical circumstances, from the very beginning, significant differences in the degree of economic and cultural development of certain parts of the country were visible. The northwestern parts of the country, of Austro-Hungarian heritage, were significantly more developed than the rest, but far below the level of Central European countries. The presence of the civic class was also evident in them. In Serbia, war devastated in the meantime, only Belgrade and Pomoravlje had some industrial development, while Southern, Eastern and Western Serbia (except for Bor and Leskovac) were at the level of crafts, small shops, homecrafts and agriculture. Parts that were under the Turkish rule (Macedonia, Kosovo, Metohija and Sandžak) were lagging behind in all respects (Petranović, 1988, pp. 39-40). This balance of power inevitably indicated that the economic interests of certain parts of the country had to be in opposition. Any attempt at political and economic integration of the unevenly developed parts of the new state was a difficult task, not only because of the differences in the degree of economic development of certain regions, but also because of cultural differences, differences in language and national and religious composition. Bearing in mind the fact that the creation of Yugo-

slavia, apart from the tendencies of parts of national intellectual elites, was also the result of Serbia's war merits and the special engagement of the Serbian political elite, it becomes clear that dissatisfaction with the newly emerging situation would grow in more developed parts.

The data on the national structure indicate how complex the situation was from the very beginning. According to Petranović, the national structure of the Kingdom of SHS was made of Serbs - 39%; Croats - 23.9%; Slovenes - 8.5%; Muslims - 6.3%; Macedonians - 3.3%; Germans - 4.3%; Hungarians - 3.9%; Albanians (Arnauts, Shiptars) - 4.0%; Romanians - 1.6%; Turks - 1.2%; Italians - 0.1%; Slavic minorities - 1.6%; others - 0.3%. Slovenes and Macedonians lived compactly in their territories, while Serbs and Croats were mixed. (Petranović, 1988, p. 32). Naturally, the data Petranović listed only serve as an indicator, since data on ethnicity/nationality were not collected, but only on religion and mother tongue. It seems that the crucial importance for the further destiny of the common state rested in the fact that the two most numerous people lived in the same territory. Therefore, from the very beginning, it was difficult to determine the internal borders and organize a regional organization on national bases.

Before Yugoslavia completed the first decade of its existence, the peoples that joined it already grasped their differences and turned to national intolerance. Political life became a place of conflict of national ideologies. The Croatian side clearly expressed the view that the Serbian side interfered with the creation of its national state, while the Serbian thesis was that the Croatian political groupings were an unreliable factor and threatened the state order (Bataković, 2002, p. 296). The culmination of these charges took place on June 20, 1928, when Puniša Račić shot Croatian MPs Stjepan and Pavle Radić and Đuro Basariček in the Assembly. The King responded by suspending the Parliament and the Constitution and introducing a personal (6 January) dictatorship. One of the introduced measures was to change the name of the state to the Kingdom of Yugoslavia, followed by the proclamation of a unified Yugoslav nation (Petranović, 1988, p. 295).

In this period there was a constant political and ideological struggle between a nation of three tribes and the Yugoslav nation. The first thesis was represented by one of the most influential parties of the pre-war period - the Serbian Radical Party, whose main goal was to join all Serbs in the same state (Bakić, 2004, pp. 298-299). The other thesis was promoted by the Yugoslav Democratic Party, formed by the gathering of several political groups that had cultivated the Yugoslav spirit for some time before (Radojević, 1995, p. 8). During the first decade of existence, this party experienced several dissolutions, but nevertheless preserved its ideological definition for almost half a century.

The idea of Yugoslavism was quite old at the time, older than the Yugoslav Democratic Party. It is normal that different interpretations of an idea are developed over such a long period. The differences arose from the fact that many varying factors, historical, linguistic, cultural, ethnic, religious ones and many other were involved in its formation. It was precisely this complexity that became the reason why it seemed impossible to realize the Yugoslav national idea. Serbs, Croats and Slovenes belonged to different traditions and political, cultural, historical and religious contexts, to different interest and influential spheres. The only thing they had in common was that, in 1918, they were at the periphery of modernization processes that shaped the civilization of Europe and the world (Roksandić, 2017, p. 33).

They did not have the same motives for entering the common state. Croats and Slovenes reached it through self-determination, and Serbs through international recognition of the borders of the Kingdom of Serbia from 1913. All three nations, by entering a common state, gained the status of constituent peoples. However, there were also members of non-Yugoslav peoples in that state, and also South Slavic groups that were not recognized as constituent peoples (Macedonians). One should not ignore the fact that members of these peoples were on the opposing sides in war conflicts in the immediate past. First of all, we should bear in mind the Great War, which certainly represented a certain historical burden for those who were on the losing side. This, among other factors, greatly contributed to the understanding of Yugoslavism between the “the experiences of the conceived and the unattained in the historically open-ended South Slavic national-integrative and modernization processes.” (Roksandić, 2017, p. 37). The peoples who created the kingdom entered into it with hopes and expectations. Historical circumstances left all parties, to a greater or lesser extent, disappointed.

The root of the idea of a common state of South Slavs dates from the creation of the Illyrian Movement in Croatia, in the 1830s. The most prominent proponent was Ljudevit Gaj. This was a true national movement in which the Croatian national identity began to develop together with the idea of a similarity of Croats with other South Slavic nations. There were indications of the possibility of creating a common state with them as a situational solution, since Croats had not, had autonomy as a nation before. So, this was the emergence of the idea of Yugoslavism only, but not of the idea of unification with other South Slavs, since Slovenes and Serbs did not want to accept the Illyrian name.

Throughout the 19th century, Croatian intellectuals and politicians elaborated the idea of Croatian statehood. Among them, the most radical was Ante Starčević, who advocated the idea of an independent Croatian state, more precisely, the state of the Croatian people, in which only Croats would have political rights. There were also ideas about an independent state, that is, the state of the Croats within the Austro-Hungarian Empire. During this period, the most prominent representative of Yugoslavism among the Croats was Bishop Josip Juraj Strossmayer, with the idea of a common state of South Slavs based on a federal principle (Rudolf, Čobanov, 2009, p. 289). In spite of the fact that, in his vision, the Yugoslav idea was already a well-formed political concept which implied cultural unification in the first place, and then political one, he nevertheless represented a clerical attitude that was most interested in the position of the Croats, the Catholics and Catholic churches. In the later period, from the beginning of the 20th century, the anti-clerical understanding began to intensify. One of the representatives of such thought was Jovan Skerlić, a Serbian writer and intellectual who felt that the unity of the Serbian and Croatian people could only be realized on the basis of weakening religious differences. According to him, national unity could only be achieved based on religious indifference, meaning that the Yugoslav idea “must be anti-clerical or not be” (Ekmečić, 1973, p. 117).

Skerlić's ability to see far ahead came to its full expression here, since the further course of events showed the full incompatibility of various religious communities, especially large ones, on the Yugoslav territory. The conflicts between the Serbs and Croats received a religious dimension in times of crisis. The Second World War, on a significant scale, had a form of a religious war between the Orthodox and the Catholic population on the Croatian soil. Subsequent war conflicts also had the same form. Conflicts in Bosnia

and Herzegovina had an even more complicated religious form, since they also included members of the Islamic faith.

In the nineteenth century, Serbia was an independent state, so it did not ponder on the issue of unity with other South Slavs, but rather on the question of the unification of all Serbs in one state. At the cultural and ideological level, the works of Vuk Karadžić and Ilija Garašanin played the most significant role in the formation of Serbian national consciousness. The Croatian response to this view was Ante Starčević's idea about Greater Croatia, which should extend to the entire South Slavic area. It is only with the overthrow of the Obrenović dynasty and the arrival of the Karađorđević dynasty that Serbia began to consider the unification of Slovenes and Croats with Greater Serbia (Rudolf, Čobanov, 2009, pp. 288-289).

It was only when it became apparent that the Austro-Hungarian Empire was losing the Great War, that the idea of unification into a common state of South Slavs was openly advocated. But, the issue of Croatia's position in the new state framework remained open. While the statehood of Croatia was shaped within the framework of the Habsburg monarchy, Serbia was already an internationally recognized state created in the uprisings against the Ottoman authorities. At the beginning of the 20th century, the goal of Serbia was to free all the Serb-populated areas and join them together in a single Serbian state. This primarily referred to Macedonia and the non-liberated parts of Turkey, while the position of Serbs in Austria-Hungary, due to political tensions, was not openly discussed until the beginning of the First World War. Until then, the idea of a common state of South Slavs was not in circulation. The only exception was the Independent Radical Party, which had a rather vague attitude of fostering the Yugoslav community in its program (Vajagić, 2016). It was only in 1913 that the attitude of liberating Serbs living across the Sava, Danube and Drina rivers was heard for the first time (Kazimirović, 1995, p. 32).

The first official Serbian document mentioning the liberation and unification of all Serbs, Croats and Slovenians is the Declaration of the Royal Government of December 7, 1914 (the Niš Declaration) adopted by the National Assembly on the proposal of the government (Petranović, Zečević, 1985, p. 37). The next important document for Serbia at the time was the Corfu Declaration of 7/20 July 1917 defining the national identity of a future common state in the following way: "Representatives of Serbs, Croats and Slovenes again earnestly emphasize that this nation of three names is the same one by blood, by the language spoken and written, by the sense of its unity, by the continuity and totality of the territory, on which it lives undivided, and by the common life interests of its national survival and the general development of its moral and material life" (Petranović, Zečević, 1985, p. 66). It can be observed from this text that the unitary concept of the new state was accepted. The question arises whether this was an imprudent act of all interested parties or a good will to create a single nation - a state that can be a significant factor in unstable times. It seems that only a value-based answer can be given to this question. The subsequent course of events made the first and the second idea, at the same time, both possible and impossible.

Therefore, the common interest of the Serbian and Croatian political elites existed only in rough contours since the very beginning of the Yugoslav idea. In everything else, they differed. This, like an evil destiny, followed the common state throughout its existence. The key problem was the issue of state regulation and the regulation of the statuses

of constituent and other peoples within the common state. In other words, the question was reduced to whether this was a single nation with three tribes or three related nations and how to regulate their mutual relations. Each side had different answers to these questions.

What marked the functioning of the common state, in the long run, was the opposition of the interests and goals of the two constituent peoples, the Serbs and the Croats (Stojanović, 2017, p. 8). One of the essential questions, in this connection, was the problem of state regulation. The fact is that the struggle over future arrangement was led between two mutually exclusive views: the Serbian view of the future in a unitary state and the Croatian view, which gave priority to a federation of equal peoples. This was followed by the issue of delineation, which was a particularly painful spot, given the spatial-ethnic confusion between the Serbs and Croats in the territory that the Austro-Hungarian monarchy had previously ruled over. The only unambiguous common interest on the part of the Serbian and Croatian parties was the liberation from the foreign rule.

The issue of articulation of national interests followed Yugoslavia through its entire history. After the assembly assassinations in 1928, the territorial reorganization of Yugoslavia was carried out. In October 1929, banates were formed as administrative units. The formation of the banates broke down historical units. Thus, Serbia was divided into five banates: the Danube, Morava, Vardar, Drina and Zeta Banates. The Croats were divided into two banates (the Sava and Littoral Banates). The aim of this was to provide for a forceful Yugoslav unification. Expectations were that, by dividing Croats, it would be easier to control the Croatian national movement and to create the basis for the implementation of an integral Yugoslav policy, by separating Serbs. It was forbidden to use all national symbols (Petranović, 1988, pp. 190-191). But this had a counter-effect. As a result, national resistance was strengthening in the coming period.

As a result, in 1938, as part of the agreement on the establishment of the Government of Cvetković-Maček, the Banate of Croatia was created by merging the Sava and Littoral Banates, which included not only the territories inhabited mainly by Croats, but also parts of the former Austro-Hungarian territories on which a large part of the population was Serbian. Practically, this was the largest banate and the goal of its formation was, among other things, to pacify the Croatian national leaders who were trying to perform the internationalization of the Croatian issue and to create Greater Croatia within the framework of Yugoslavia. The government generally ceded in order to preserve false peace and reduce inter-ethnic tensions. The discordance of national relations was also reflected in numerous media campaigns and attempts to introduce economic measures against Serbia, opposed by Croatian businessmen with the argument that this was against their favor (Vuković, 2012, pp. 247-248), which was proof that political elites opposed each other using media propaganda and false arguments to satisfy personal aspirations.

The meaninglessness of the thesis on economic exploitation on a national basis can be seen through the fact that in the period of 1918-1938, 2193 factories were built in Yugoslavia. Of that, 403 in Croatia, 635 in Croatia and Slavonia, 97 in Dalmatia, 129 in Bosnia and Herzegovina, 390 in Vojvodina without Srem, 328 in Serbia, 99 in Macedonia, 12 in Montenegro (Petranović, 1988, p. 69). It can be seen from the data that the greatest development was in the areas that had been more developed before the unification – in the north and northwest, and in Serbia these were Belgrade, Zemun and Pančevo.

The beginning of the Second World War was marked by the creation of national puppet occupying regimes. At the same time, there was a liberation and civil war. Conflicts between two key nations were marked by concentration camps and major war crimes, a forced national and religious assimilation. The so-called Independent State of Croatia, on the one hand, was a puppet state under the auspices of the occupying authorities, and on the other hand it was an attempt to create an independent Croatian state and to assimilate new territories.

At the Second AVNOJ Session (November 29, 1943), Yugoslavia was established as a state on federal principles, ensuring full equality of all Yugoslav peoples and national minorities. In the initial period, the federation was centralized, however, with the first change in the Constitution (1963), some of its functions were transferred to the jurisdiction of the republics. At the Brioni Plenum (1966), the management of personnel policy, primarily the election of middle and senior officials, descended from the federal to republic and provincial political elites. The initiated processes were finalized by passing the constitutional amendments (1971) and the third Constitution (1974).

This triggered the process of confederation of the federal state, but also of the Republic of Serbia, by abolishing its jurisdiction over provinces in which a large part of the population was made up of members of various national minorities. All this was an incitement for nationalism to gain a foothold in official political structures, in less than two decades, which almost completely became national duplicates (Miladinović, 2009). Only a few years after the breakdown of Yugoslavia, the national elites already took full control over the developments in the country. The period of 1980s was already openly marked by the conflicts of national elites and their ideologies. One of the favorite arguments of nationalists at that time, similar to the period between the two wars, was a hardly provable thesis of national inequality and the exploitation of one's own nation by the other nation/s (Madžar, 1996). Given that in the socialist period, for ideological reasons, a close attention was paid to the equitable national representation in all structures of government, these arrangements could not be directly proven. On the other hand, not much was done to break national prejudices, and ethnic stereotypes and distances. The essence of the problem was that the ruling elites began to put national conflicts at the forefront in order to avoid social conflicts and raising the question of their social impact (Surčulija, 2011, p. 111).

A large number of studies already showed at that time that patriarchalism and authoritarianism, in cooperation with an unstable political and economic situation, significantly contributed to the escalation of nationalism (Lazić, 1994; Golubović et al, 1995; Mihailović, 1990). One of its first manifestations was the start of conflicts, especially over the issue of internal national borders. The system was crumbled to the point that new political parties started to form, which were mainly created as illegal (Pavlović, 1990; Sinković, 1990; Drašković et al., 1990; Đurić, Munjin, Španović, 1990; Radulović and Spaić, 1991). Most of them had a national mark. Sociological and socio-psychological research found that nationalist-colored political elites were encouraging the inter-ethnic war in order to gain or maintain power (Golubović, 1995, p. 225; Kuzmanović, 1995, Katunarić, 1991).

Research on national affiliation and ethnic distance has been carried out since the 1960s, but at the beginning it did not provide any worrying results, which was, to a certain extent, conditioned by the valid ideological climate of fraternity and unity. Even in surveys performed at a time when the national euphoria began to peak, a considerable number of

citizens did not perceive the nation as an adequate framework for identification (Bačević, 1990, pp. 149-253). In the mid-1980s, a relatively weak national affiliation was observed among young people (55.7% expressed weak or no national affiliation), representing the most important part of the military contingent with the role of the “cannon fodder” in the conflicts of 1990s. The highest one was recorded among Kosovo Albanians, about four fifths, and the lowest in Bosnia and Herzegovina, about a third of the population. Even among those who declared themselves nationally, there was a relatively high Yugoslav preference (with 42.1% of Serbs, 25.5% of Croats, but only 2.7% of Albanians, 39.9% of other minorities) (Flere, 1986).

Conclusion

The nationalism that broke out around the breakdown of Yugoslavia was a product of socio-historical events. Some of the earlier studies on ethnic relations suggest that one of its main causes should be sought in the actions of political elites that favored the national question and gave it media publicity (Pantić, 1967; Milić, 1972). From this, it follows that there is a basis for the claim that the elites were one of the most important factors leading to the sense of national affiliation and inter-ethnic opposition to the point of escalation.

Most often, the breakdown of a state is justified by economic reasons. Gligorov's statement that in the case of Yugoslavia this would not be an adequate response is rather interesting. In the opinion of this author, the key cause of the disintegration is not an attempt to change the form of the economic order, to abandon socialism, i.e., the command-planned economy and enter into some form of market economy. The main reason was the fact that it was an ethnically mixed state in which the ideas of independent statehood were historically deeply rooted in the strategies of the political elites of two dominant peoples - Serbs and Croats. This tendency had a greater driving force than the unstable economic context (Gligorov, 2014, 225-259).

The expectations upon entering the joint state, but also those which appeared later in certain development phases, were often not fulfilled. The fact that followed the ethnically heterogeneous composition of the population was that some of its nations had not previously had national independence, so that, even within Yugoslavia, they did not give up on this goal. For others, Yugoslavia represented an optimal solution to their own national question, while for some it was only a necessary solution. Due to the different political and historical contexts in which the South Slavs had lived in the previous period, the strongest impression of “animosities, violence and dissatisfaction” remained in the collective memory (Gligorov, 2014, p. 222). This means that the disintegration of Yugoslavia, on the one hand, was the product of different national strategies, national political elites, and, on the other hand, of the specific structure of social power that was largely concentrated at the top of the ruling party divided on a national basis. This was an incentive for the creation of nationally-oriented parties that based their political rhetoric on waking up the ideological awareness of national discrimination to the detriment of their own nation.

Expectedly, all this was accompanied by inter-ethnic accusations and disputes. A rather unstable economic situation was explained in political terms by political arguments, which were more or less unfounded. The tragic finale that followed was a civil war marked by a national and religious element, which was ultimately a war between

Serbs and Croats, later joined by the Muslims, for the redistribution of territory. In this conflict Yugoslavia definitely disappeared from the historical scene. It remained only in a truncated form and under the name of Federal Republic of Yugoslavia, which lasted until 2003.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Bačević, Lj (1990). National consciousness of the youth. In S. Mihailović (ed) *Children of the crisis*. Beograd: Institut društvenih nauka. 149-153. [In Serbian]
- Bakić, J. (2004). *The ideology of Yugoslavism between Serbian and Croatian nationalism*. Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka Žarko Zrenjanin. [In Serbian]
- Bataković, D. T. (2002). *A new history of the Serbian people*. Beograd: Naš dom. [In Serbian]
- Bilandžić, D. (1985). *History of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia*. Zagreb: Školska knjiga. [In Croatian]
- Bugarski, R (2004). „Language and Boundaries in the Yugoslav Context“. In B. Busch and H. Kelly-Holmes (eds). *Language. Discourse and Borders in the Yugoslav Successor States*. Clavedon: Multilingual Materss.
- Čobeljić, N. & Rosić, I. (1990). *Economic development and the economic system of Yugoslavia*. Beograd: Savremena administracija. [In Serbian]
- Drašković, V. et al. (1990). *Democracy or civil war*. Beograd: Beseda. [In Serbian]
- Đurić, D, Munjin, B & Španović, S (1990). *Parties in Croatia*. Zagreb: Radničke novine. [In Serbian]
- Ekmečić, M. (1973). *War goals of Serbia 1914*. Beograd: Srpska književna zadruga. [In Serbian]
- Flere, S. (1986). The attitude of young people towards ethnicity. In S. Vrcan at al. *Position, awareness, and behavior of young generation Yugoslav: preliminary analysis of research results*, 131-149. Beograd: Centar za istraživačku, dokumentacionu i izdavačku delatnost predsedništva konferencije SSOJ; Zagreb: Institut za društvena istraživanja. [In Serbian]
- Gligorov V. (2014). *Why Do Countries Break Up? – Slučaj Jugoslavija*. Beograd: Pešćanik. [In Serbian and English]
- Golubović, Z. (1995). Attitudes towards national problems. In Z. Golubović, B. Kuzmanović & M. Vasović *Social character and social changes in the light of national conflicts*, 225-244. Beograd: Filip Višnjić. [In Serbian]
- Golubović, Z, Kuzmanović, B, Vasović, M. (1995). *Social character and social changes in the light of national conflicts*. Beograd: Filip Višnjić. [In Serbian]
- Katunarić, V. (1991) The eve of new ethnopolitical breaks: Croatia and Bosnia and Herzegovina. *Sociologija* vol. 33(3), 373-385. [In Croatian]
- Kazimirović, V. (1995). *Serbia and Yugoslavia 1914-1945. Book I*. Kragujevac [In Serbian]
- Kuzmanović, B. (1995). Social Distance Towards Individual Nations. In M. Lazić et al. *Society in Crisis*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Filip Višnjić.
- Laswell, H. D. and Kaplan, A. (1975). *Power and Society: A Framework for Political Inquiry*. New Haven: Yale University Press.

- Lazić, M. (1994). *System and breakdown*. Beograd: Filip Višnjić. [In. Serbian]
- Madžar, Lj. (1990). *The Dusk of Socialist Economy*. Beograd: Ekonomika; Institut ekonomskih nauka. [In Serbian]
- Madžar, Lj. (1996). Who exploits anyone?. In N. Popov (ed) *Serbian Side of War*. Beograd: Republika. [In Serbian]
- Martinov, Z. (2014). *The Sarajevo Assassination and the First World War. Gavrilo Princip - a hero or a terrorist?* Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe. Available at https://arhiv.rosalux.rs/userfiles/files/Zlatoje%20Martinov_Gavrilo%20Princip-Heroj%20ili%20terorista.pdf [In Serbian]
- Mihailović, S. (1990). *Children of the crisis*. Beograd: Institut društvenih nauka. [In Serbian]
- Miladinović, S. (2005). The Problem of Collective Identity in the Fragmented Society of Serbia. In Lj. Mitrović et al (eds) *Cultural and ethnic identities in the process of globalization and regionalization of the Balkans*, 93-108. Niš: Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu, Institut za sociologiju. [In Serbian]
- Miladinović, S (2008). *Society in Discrepancy*. Beograd: Nova srpska politička misao. [In Serbian]
- Miladinović, S. (2009). *Elites of Disintegration*. Beograd: Službeni glasnik. [In. Serbian]
- Milić, A. (1972). *Opinion of citizens about the causes of difficulties in inter-ethnic relations and their understanding of Yugoslavism*. Beograd: Institut društvenih nauka. [In Serbian]
- Milošević, M. (2000). The Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. The first name of the Yugoslav state. *Arhiv* (1), 97-111. [In Serbian]
- Mosca, G. (1939). *The Ruling Class*. New York: McGraw Hill.
- Pantić, D (1967). *Yugoslav public opinion on some aspects of inter-ethnic relations*. Beograd: Institut društvenih nauka. [In. Serbian]
- Pavlović, V. (ed,1990). *New Parties of Serbia*. Beograd: Institut za političke studije. [In Serbian]
- Perović, L. (2015). *The Kingdom of Serbians, Croats and Slovenians (1918–1929)/the Kingdom of Yugoslavia (1929–1941): Emergence, Duration and End*. Available at http://yuhistorija.com/yug_first_txt01.html [In Serbian]
- Petranović, B. (1988). *History of Yugoslavia*. Book I - *Kingdom of Yugoslavia*. Beograd: Nolit. [In Serbian]
- Petranović, B, Zečević, M (1985). *Yugoslavia 1918-1988*. Beograd: Rad. [In Serbian]
- Radojević, M. (1995). The Democratic Party and the Concept of Yugoslav Unity. *Istorija 20. veka*, vol. XIII(2), 7-24. [In Serbian]
- Radulović, D, Spaić, N. (1991). *In search of democracy*. Beograd: Dosije [In. Serbian]
- Roksandić, D. (2017). Yugoslavism Before the Creation of Yugoslavia. In L. Perović et al. *Yugoslavia from a Historical Perspective*, 29-61. Belgrade: Helsinki Committee for Human Rights in Serbia.
- Rudolf, D. Čobanov, S. (2009). Yugoslavia: a Unitary State or Federation; Conflicting historical tensions – one of the causes of the dissolution of Yugoslavia and the war in Croatia 1991-1996. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* vol. 46(2), 287-314 [In Croatian]
- Sinković, J (1990). *Croatian positions*. Zagreb: Vijesnik. [In Serbian]

- Stojanović, Z (2017). About Different Concepts of State Structure in the Eve of Emerging of the "First Yugoslavia". *Godišnjak Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci*, 7-34. DOI: [10.7251/GPF163838001S](https://doi.org/10.7251/GPF163838001S) [In Serbian]
- Surčulija, Ž. (2011). *Contributions in sociology*. Beograd: Foto futura [In Serbian]
- Vajagić, P. M. (2016). Independent Radical Party in the Great War 1914-1918. *Third International Conference on 100 Years of the Great War - Elite in the Great War*, 27-28. 10. 2016. Novi Sad. Avaliable at <http://www.arhivvojvodine.org.rs/zbornici-radova/3mk/Predrag%20Vajagi%C4%87.pdf> [In Serbian]
- Vuković, S. (2012). *Serbian society and economy (1918-1992)*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića [In Serbian]